

УДК 316.627

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.2.3>

Віталій БІСКУП

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Західноукраїнський національний університет, вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, Україна, 46009

ORCID: 0000-0003-4557-4414

Бібліографічний опис статті: Біскуп, В. (2025). Соціальна профілактика як стратегія забезпечення суспільної безпеки в умовах сучасних викликів. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 17–22, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.2.3>

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА ЯК СТРАТЕГІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУСПІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Мета дослідження полягає у комплексному визначенні змістових компонентів та ключових вимірів соціальної профілактики як стратегічного інструменту забезпечення суспільної безпеки в умовах зростаючих соціальних ризиків та сучасних глобальних викликів, зумовлених політичною нестабільністю, військовими конфліктами, економічними кризами та глобальними соціальними трансформаціями, обґрунтовується необхідність переходу до проактивної моделі превентивної діяльності, яка передбачає не лише оперативне реагування на кризові ситуації, а й випереджальне усунення їхніх причин. Систематизовано чотири ключові виміри соціальної профілактики: індивідуально-поведінковий, соціально-інфраструктурний, культурно-нормативний та інституційно-управлінський. Висвітлено роль профілактичних програм у забезпеченні гідних умов життя, соціальної інтеграції та адаптації населення до нових умов існування. Особлива увага приділена концепції салютогенезу, яка концептуально зосереджена на ідеї розвитку внутрішніх ресурсів особистості, формуванні когерентності та стресостійкості. У статті також проаналізовано сучасні класифікації профілактичних програм (універсальні, селективні, індикативні) та визначено чинники ризику й захисні фактори у сфері профілактичної роботи. Увага зосереджена на важливості нормативно-правового забезпечення, міжвідомчої взаємодії та інституційної спроможності формування ефективної системи соціального захисту. Зроблено висновок, що стратегічне значення профілактики полягає у зміцненні державної політики соціальної безпеки. Перспективами подальших досліджень є розробка критеріїв ефективності профілактичних втручань, вивчення механізмів когерентності та інноваційних технологій превентивної діяльності з урахуванням контекстуальних особливостей цільових груп населення.

Ключові слова: соціальна профілактика, соціальні ризики, суспільна безпека, салютогенез, адаптація, інституційна спроможність.

Vitalii BISKUP

Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor at the Department of Psychology and Social Work, West Ukrainian National University, 11 Lvivska str., Ternopil, Ukraine, 46009

ORCID: 0000-0003-4557-4414

To cite this article: Biskup, V. (2025). Sotsialna profilaktyka yak stratehiia zabezpechennia suspilnoi bezpeky v umovakh suchasnykh vyklykiv [Social prevention as a strategy for ensuring public safety in the conditions of modern challenges]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 17–22, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.2.3>

SOCIAL PREVENTION AS A STRATEGY FOR ENSURING PUBLIC SAFETY IN THE CONDITIONS OF MODERN CHALLENGES

The purpose of the study is to comprehensively define the substantive components and key dimensions of social prevention as a strategic instrument for ensuring public security amid increasing social risks and contemporary global challenges. The article analyzes social prevention as a crucial instrument for ensuring public security in the context of growing social risks caused by political instability, military conflicts, economic crises, and global social transformations. The need for a transition to a proactive model of preventive activity is substantiated. This model implies not only prompt response to crisis situations but also anticipatory elimination of their root causes. The study systematizes four key dimensions of social prevention: individual-behavioral, socio-infrastructure, cultural-normative, and institutional-administrative. The role of preventive programs in ensuring decent living conditions, promoting social integration, and enabling population adaptation

to new life circumstances is emphasized. Special attention is given to the salutogenic approach, which conceptually focuses on the development of internal personal resources, coherence, and stress resilience. The article also examines contemporary classifications of preventive programs (universal, selective, and indicated) and identifies risk and protective factors within the sphere of preventive work. The importance of legal and regulatory support, interagency cooperation, and institutional capacity in forming an effective system of social protection is highlighted. The strategic value of prevention is concluded to lie in strengthening national social security policy. Prospective areas for further research include the development of effectiveness criteria for preventive interventions, investigation of coherence mechanisms, and the design of innovative technologies for preventive action considering the contextual specifics of target groups.

Key words: social prevention, social risks, public safety, salutogenesis, adaptation, institutional capacity.

Актуальність проблеми. Потреба в попередженні негативних суспільних проявів є першочерговим завданням цивілізованого суспільства. Сучасна доба посилює ситуації невизначеності щодо сценаріїв майбутнього розвитку людства. Політична нестабільність, економічні кризи, культурні й ціннісні злами, техногенні катастрофи, військові конфлікти вимагають посиленої уваги фахівців різних профілів щодо упередження небажаних наслідків та загроз різноманітної природи. Актуалізуються питання розробки як технологій оперативного реагування на проблемні ситуації, передбачити які свого часу було важко або неможливо, так і формування комплексних програм проактивного, тобто випереджального впливу на загрози і ризики суспільного розвитку. Розробка комплексних заходів, програм, загальнодержавних та регіональних ініціатив профілактичного спрямування актуалізуються викликами, спричинених військовими діями, стресовими реакціями, спричинених травматичним досвідом, вимушеним переселенням, втратою близьких, руйнуванням звичного життя, а також необхідністю адаптації до нових умов та подолання наслідків агресії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток положень про соціальну профілактику є міждисциплінарним процесом, у якому беруть участь науковці з соціології, психології, педагогіки, медицини, права та інших галузей знань, теоретичні й практичні розробки яких є основою для формування ефективних соціально-профілактичних стратегій та програм.

Т. В. Журавель зосереджується на теоретичних та прикладних аспектах профілактичної діяльності (Журавель, 2013), Т. Лях, А. Спірін, В. Жуков концентрують свою увагу на програмах профілактики ризикованої поведінки підлітків (Лях, Спірін, Жуков, 2023), Т. Спіріна, С. Нестеренко опрацьовували питання соціальної профілактики насильства щодо дітей у сім'ї

(Спіріна, Нестеренко, 2023). Польські науковці М. Дептула, А. Поторська, Ш. Боршіх у межах проекту «Польсько-українська науково-методична співпраця для підтримки розвитку системи профілактики і підготовки спеціалістів у сфері протидії ризикованій поведінці дітей і молоді в Україні» обґрунтовують теоретичні та практичні засади діяльності із зазначеними категоріями об'єктів та суб'єктів превенції (Дептула, Поторська, Боршіх, 2019). Я. Гоф здійснив теоретичний огляд засадничих принципів соціальної профілактики у таких суспільних сферах, як система охорони здоров'я, правосуддя та добробуту молодого покоління (Гоф, 2013). Е. МакКейв, К. В. Рішель у своїй роботі наголошують, що профілактика є невід'ємною частиною професійної соціальної роботи, здійснили огляд становлення принципів профілактичної діяльності (МакКейв, Рішель, 2011).

Мета дослідження. Окреслити змістові компоненти та сутнісні виміри соціальної профілактики як стратегії забезпечення суспільної безпеки в умовах сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі важливо створювати такі економічні, політико-правові й соціокультурні засади міжособистісних взаємодій, в основі яких перебувають взаємоповага, відповідальність, почуття громадського обов'язку, знання про правила та норми безконфліктної комунікації. Забезпечення гідних умов життя починається з конструювання суспільного середовища, в якому кожному громадянину гарантується і надається право повною мірою реалізувати свій інтелектуальний та духовний потенціал, задовольняти свої вітальні й соціальні потреби на належному рівні, мати доступ до ресурсів, які забезпечують їх реалізацію.

Зважаючи на загрози й ризики, які потенційно можуть очікувати окремих громадян чи широкі верстви населення, діяльність органів влади, фахівців у соціальній сфері має бути

скерована, перш за все, на уникнення та запобігання їх прояву. З цією метою на загальнодержавному рівні, за ініціативи регіональних органів влади та місцевих громад та підтримки доброчинних вітчизняних та міжнародних організацій, необхідно інтенсифікувати діяльність щодо запровадження випереджальних стратегій усунення небажаних сценаріїв суспільного розвитку.

Дієвим засобом у цьому напрямку є розробка тактичних та стратегічних моделей, програм профілактики як засобу забезпечення населення від ризиків та негативних явищ суспільного розвитку, що передбачає системне впровадження превентивних механізмів, орієнтованих на зниження вразливості соціальних груп, нейтралізацію деструктивних чинників та формування стійких адаптаційних стратегій. Такий підхід ґрунтується на інтеграції міждисциплінарних знань, прогностно-аналітичних методів та соціального моделювання, що уможливило раннє виявлення потенційних загроз і забезпечує науково обґрунтоване прийняття управлінських рішень у сфері суспільної безпеки.

Вважаємо, ключова роль належить соціальній профілактиці, яка сприяє підвищенню ефективності державної соціальної політики, зміцненню інституційної спроможності органів публічного управління та формуванню цілісної системи соціального захисту, здатної оперативно реагувати на динаміку сучасних викликів і забезпечувати стабільність суспільного розвитку в умовах невизначеності та глобалізаційних впливів.

За визначенням великого тлумачного словника сучасної української мови термін «профілактика» визначається як заходи, що запобігають виникненню й поширенню хвороб, сприяють охороні здоров'я населення. В іншій інтерпретації профілактика – це сукупність заходів, які запобігають передчасним поломкам і спрацюванню машин, механізмів тощо, відвертають аварії на виробництві, транспорті (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, с. 1177). Також у виданні використовується й терміни «превенція» у значенні запобігання, попередження (наприклад злочинів), «превентивний», тобто який попереджає що-небудь, запобігає чомусь: профілактичний, упереджувальний (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, с. 1177).

Помітно, що наведені дефініції дещо звужують сучасне осмислення й науковий зміст соціальної профілактики.

На думку українських науковців, соціально-профілактичний підхід передбачає виявлення, усунення та нейтралізацію причин, які провокують негативні явища (Лях, Спірін, Жуков, 2023, с. 67).

Е. МакКейв, К. В. Рішель вважають, що метою профілактики є запобігання серйозним життєвим проблемам, які відбуватимуться до того, як вони стануть повністю видимими або ж поширеними (МакКейв, Рішель, 2011, с. 227). Ключове питання, за міркуваннями авторів, яке ставиться у системі профілактики полягає у наступному: «Які ресурси необхідно залучити зараз для підтримки здорового розвитку?» Зокрема, звіт Інституту медицини «Зменшення ризиків психічних розладів: межі досліджень профілактичного втручання» популяризував зміну термінології щодо класифікації профілактичних програм. У той час як традиційна система класифікувала профілактичні зусилля як первинні, вторинні або третинні, нова система використовує терміни універсальна, селективна та індикативна. Універсальні профілактичні програми спрямовані на широку громадськість або цілу групу населення. Селективні профілактичні зусилля сконцентровані на тих осіб чи груп, які мають підвищений ризик розвитку певної проблеми порівняно із усім населенням. Нарешті, індикативні профілактичні зусилля скеровані на осіб з високим рівнем ризику, тобто зазвичай на тих, хто вже демонструє ознаки або симптоми певної проблеми (наслідки зловживання алкоголем, наркотичними речовинами, асоціальний спосіб життя тощо) (МакКейв, Рішель, 2011, с. 227).

Предметом досліджень профілактики, на думку польських фахівців, є ризикована поведінка дітей, молоді, дорослих, фактори ризику і захисні чинники, а також зміни, що відбуваються у цій сфері залежно від умов суб'єктивних (пов'язаної з суб'єктом) і середовищних, а також їх взаємодії (Дептула, Поторська, Боршіх, 2019, с. 14-15).

Уточнимо, що соціальні ризики – це зазвичай явища об'єктивного характеру, їх настання не залежить від волі особи та не є наслідком дій останньої. Негативні наслідки соціальних ризиків не можуть бути усунені нею само-

стійно через зовнішні чинники, а не з будь-яких суб'єктивних причин (Кривошеїн, 2018, с.18).

Факторами ризику є обставини, які збільшують ймовірність негативних наслідків, натомисть захисні фактори вважаються такими, що зменшують ймовірність настання небажаних наслідків. Фактори ризику та захисту зазвичай поділяються на три групи: індивідуальні, сімейні та фактори навколишнього середовища, що представляють три рівні, визначені теорією екологічних систем Урі Бронфенбреннера (МакКейв, Рішель, 2011, с. 227).

Варто відзначити прогрес української держави щодо докладання зусиль у формуванні безпечного соціального довкілля шляхом розробки низки державних стандартів соціальних послуг. Зокрема введено в дію Державний стандарт соціальної послуги профілактики (Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги профілактики, 2015, № 912), який визначає зміст, обсяг, умови та порядок реалізації комплексу заходів, спрямованих на попередження, обмеження та зупинення негативних соціальних і особистісних (поведінкових) явищ та їх наслідків у соціальному середовищі та реалізується за допомогою різних інструментів впливу соціального, юридичного, педагогічного, психологічного характеру. Стандарт не обмежує ініціативу фахівців у виборі різноманітних заходів і пропонує використовувати різноманітні форми діяльності відповідно до потреб отримувача послуги та з урахуванням доступних ресурсів.

Отже, актуалізуються питання розробки цілеспрямованих заходів, які сприяють реалізації державних програм як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівнях, уможливають залучення широкого кола фахівців, діяльність яких спрямована на вирішення стратегічних й тактичних завдань упередження соціальних негараздів. Окреслимо сутність вимірів системи соціальної профілактики:

1. Індивідуально-поведінковий вимір спрямований на формування у особистості усвідомленого ставлення до життя через розвиток здатності розпізнавати явні та приховані соціальні загрози. Соціальна профілактика у цьому контексті забезпечує засвоєння знань, життєвих навичок, стратегій адаптації та критичного мислення.

2. Соціально-інфраструктурний вимір охоплює створення безпечного, ресурсного соціального середовища, який підтримує соціальну інтеграцію мешканців громад. Профілактика реалізується через доступ до якісних освітніх, медичних, культурних та дозвіллевих послуг, а також через розвиток громадської інфраструктури, оскільки занедбане середовище сприяє соціальній дезадаптації.

3. Культурно-нормативний вимір передбачає підтримку ціннісної єдності суспільства на основі принципів поваги, толерантності, прав людини, соціальної справедливості. Профілактичний вплив проявляється у розвитку правової культури, морально-етичних норм, національної ідентичності, сприяючи протидії мові ворожнечі, дискримінації, радикалізації.

4. Інституційно-управлінський вимір охоплює діяльність державних, громадських та освітніх інституцій, які координують, фінансують і впроваджують програми соціальної профілактики. Означений вимір включає нормативно-правове забезпечення, міжвідомчу взаємодію, моніторинг ризиків, реагування на кризові явища, а також підготовку фахівців відповідної кваліфікації, спроможних надавати відповідні послуги. Вважаємо, що превентивні заходи є ефективними лише за наявності чіткої й прозорої управлінської стратегії, міцної політичної волі та відповідної інституційної спроможності вирішувати питання на початковому етапі їх визрівання.

Однією із ключових кінцевих цілей соціальної профілактики. За нашим переконанням, є не лише попередження деструктивних чи ризикованих соціальних проявів, а й сприяння формуванню в особистості цілісного суб'єктивного відчуття повноцінного життя. Особливої актуальності цей вектор набуває в умовах сучасної української дійсності, який характеризується високим рівнем соціальних, економічних та політичних стресогенних чинників. Постійна наявність стресу як атрибута повсякденного буття вимагає розвитку психологічної стійкості, адаптивних механізмів і здатності до внутрішньої мобілізації ресурсів. У цьому контексті особливо цінною видається концепція салютогенезу, яка орієнтована не на визначення чинників, які спричиняють відхилення, а на виявлення та зміцнення тих передумов, які сприяють збереженню і покращенню.

щенню здоров'я. Центральним елементом цієї концепції є почуття когерентності, як глобальної динамічної орієнтації, що структурує внутрішні й зовнішні стимули та формується з дитинства (Буланов, 2016, с. 10). Варто зазначити, на нашу думку, що навички когерентності, тобто зв'язності, певної послідовності життєвих сценаріїв, вміння простояти стресовим ситуаціям є не набутих, а привласнених умінням, досягнути яких можливо у процесі соціально-профілактичних заходів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз свідчить, що соціальна профілактика є складним, багатовимірним і міждисциплінарним процесом, покликаним забезпечити стабільність суспільного розвитку шляхом зниження соціальних ризиків та запобігання деструктивним проявам на індивідуальному, груповому й інституційному рівнях. Актуальність зазначеної проблематики зумовлюється впливом зовнішніх травмотогенних чинників (збройні конфлікти, міграція, соціальна дезінтегра-

ція), які потребують комплексного реагування з боку фахівців у сфері соціальної політики, охорони здоров'я, освіти, права та психології. Особливу увагу слід приділити розвитку адаптаційного потенціалу особистості, формуванню стресостійкості, а також підвищенню здатності до усвідомленого життєвого вибору, що цілком відповідає засадам концепції салютогенезу. Системний підхід до соціальної профілактики, який охоплює індивідуально-поведінковий, соціально-інфраструктурний, культурно-нормативний та інституційно-управлінський виміри, створює підґрунтя для формування цілісної державної політики у сфері соціального захисту та безпеки населення.

Перспективи подальших досліджень полягають у теоретико-методологічному обґрунтуванні індикаторів ефективності профілактичних програм у контексті соціальної безпеки та сталого розвитку, розробці інноваційних превентивних технологій, орієнтованих на різні цільові групи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Буланов В. А. Психологічні аспекти складових салютогенезу в основі показників якості життя. *Теорія і практика сучасної психології*. 2016. № 1. С. 8–11.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Дептула М., Поторська А., Борших ІІІ. Рання профілактика проблем психосоціального розвитку і ризикованої поведінки дітей та молоді. Бидгощ : Університет Казимира Великого в Бидгощі, 2019. 158 с.
4. Журавель Т. В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності. *Соціальна педагогіка : навч. посібник* / За заг. ред. О. В. Безпалько; Авт.-кол. О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко та ін.: Київ : Академвидав, 2013. 312 с.; С. 85–101.
5. Кривошеїн В. В. Соціальні ризики постсучасності: сутність та класифікація *Epistemological studies in philosophy, social and political science*. 2018. Vol. 1, Iss. 1-2. С. 16–28.
6. Лях Т., Спірін А., Жуков В. Соціальна профілактика ризикованої поведінки підлітків. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 1. С. 64–72.
7. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги профілактики. Наказ Міністерство соціальної політики України від 10.09.2015 р. № 912. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15#Text>
8. Спіріна Т., Нестеренко С. Соціальна профілактика насильства щодо дітей у сім'ї. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. №3. С. 124–129.
9. Gough I. Understanding prevention policy: a theoretical approach. London: New Economics Foundation. 2013. URL: <https://eprints.lse.ac.uk/47951/1/Understanding%20prevention%20policy%20%28Isero%29.pdf>
10. McCave C. Rishel W. Prevention as an explicit part of the social work profession: a systematic investigation. *Advances in Social Work*. 2011. Vol. 12. pp. 226–240.

REFERENCES:

1. Bulanov, V. A. (2016). Psykholohichni aspekty skladovykh salutohenezu v osnovi pokaznykiv yakosti zhyttia [Psychological aspects of salutogenic components in the foundations of quality of life indicators]. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii*, 1, 8–11 [in Ukrainian].
2. Busel, V. T. (Ed.). (2005). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Comprehensive explanatory dictionary of modern Ukrainian language] (with additions and revisions). Kyiv–Irpın: VTF «Perun» [in Ukrainian].

3. Deptula, M., Potorska, A., & Borshikh, Sh. (2019). *Rannia profilaktyka problem psykhosotsial'noho rozvytku i ryzykovoï povedinky ditey ta molodi* [Early prevention of psychosocial development problems and risky behavior in children and youth]. Bydgoszcz: Kazimierz Wielki University [in Ukrainian].
4. Kryvoshein, V. V. (2018). Sotsialni ryzyky postsuchasnosti: sutnist' ta klasyfikatsiia [Social risks of postmodernity: Essence and classification]. *Epistemological Studies in Philosophy, Social and Political Science*, 1(1–2), 16–28 [in Ukrainian].
5. Liakh, T., Spirin, A., & Zhukov, V. (2023). Sotsialna profilaktyka ryzykovoï povedinky pidlitkiv [Social prevention of risk behavior of adolescents]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 64–72 [in Ukrainian].
6. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. (2015). *Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu sotsial'noi posluhy profilaktyky: Nakaz № 912 vid 10.09.2015 r.* [On approval of the State Standard of the Social Prevention Service: Order № 912 of September 10, 2015]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15#Text> [in Ukrainian].
7. Spirina, T., & Nesterenko, S. (2023). Sotsialna profilaktyka nasylstva shchodo ditey u simi [Social prevention of violence against children in the family]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 124–129 [in Ukrainian].
8. Zhuravel, T. V. (2013). Sotsialna profilaktyka yak napryam sotsialno-pedahohichnoyi diialnosti [Social prevention as a direction of socio-pedagogical activity]. In O. V. Bezpalko (Ed.), *Sotsial'na pedahohika: navchal'nyi posibnyk* [Social pedagogy: Textbook] (pp. 85–101). Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
9. Gough, I. (n.d.). *Understanding prevention policy: a theoretical approach*. London: New Economics Foundation. Retrieved from <https://eprints.lse.ac.uk/47951/1/Understanding%20prevention%20policy%20%28lsero%29.pdf>.
10. McCave, E. L., & Rishel, C. W. (2011). Prevention as an explicit part of the social work profession: A systematic investigation. *Advances in Social Work*, 12, 226–240.